

آسیب شناسی مطالعه‌ی سطحی، رهتموده‌هایی بر مطالعه‌ی اثربخش

در آغاز سخن خلاصه‌ای از خاطره‌ی معلمی باتجربه را نقل می‌کنم که مستقیماً با موضوع مورد بحث ما ارتباط دارد. این خاطره شاید درد دل بسیاری از معلمان باشد که می‌کوشند تدریس موفق داشته باشند، ولی غالباً در عمل با مشکلاتی روبه‌رو می‌شوند و علت آن را نمی‌دانند.

«به دانش آموزانم گفتم، هفته‌ی آینده، همین روز، آزمون کوتاهی در کلاس خواهیم داشت. آن‌گاه، متنی را که از قبل درباره‌ی موضوع درس آماده کرده بودم، به آن‌ها دادم و گفتم، سؤال‌های آزمون درباره‌ی پنج اصطلاحی است که در این متن آن‌ها را توضیح داده‌ام.

تا روز امتحان، طی دو جلسه، مفهوم و تعریف اصطلاح‌ها را با دانش‌آموزان تمرین کردم و چند نمونه از تمرینات مربوط به اصطلاحات را از کتاب درسی شان انتخاب کردم و در کلاس باهم به آن‌ها پاسخ دادیم. در ضمن یادآوری کردم، روز امتحان تنها باید سه اصطلاح از پنج اصطلاح را تعریف کنند.

روز امتحان فرارسید، آزمون به عمل آمد و نتیجه نشان داد، ۱ کلاس نمره قبولی نگرفتند. باورم نمی‌شد بعد از آن همه کوشش و دقت، باز هم مردودی داشته باشیم. تازه، دو نفر از دانش‌آموزان اعتراض داشتند که نمی‌دانستند آن روز امتحان دارند و یک نفر هم می‌گفت، این اصطلاحات از کجا آمده‌اند که من هرگز آن‌ها را ندیده‌ام.

علمای تعلیم و تربیت معتقدند، علت این گونه رخدادها از آن‌جا است که دانش‌آموزان نمی‌دانند مطالعه را چگونه و از کجا آغاز کنند، و به چه ترتیب مطالبی را که در کلاس گفته شده است، در ذهن خود جمع‌آوری کنند و آن‌ها را به هم ربط دهند. زیرا توانایی انتخاب و جمع‌آوری اطلاعات موردنیاز، استفاده‌ی مناسب و به‌کارگیری خردمندانه‌ی آن‌ها، تنها زمانی امکان‌پذیر است که دانش‌آموزان مهارت‌ها و روش مطالعه‌ی اثربخش را در کلاس تمرین کرده و آن‌ها را به خوبی یاد گرفته باشند.

پیش از یادآوری این مهارت‌ها، ابتدا با مفهوم مطالعه‌ی اثربخش، مشکلات مطالعه‌ی سطحی و نشانه‌های آن آشنا می‌شویم تا در آموزش و کاربرد آن‌ها با توانایی و آگاهی بیشتری عمل کنیم.

به‌طور کلی، مطالعه‌ی دانش‌آموز به‌منظور تسلط بر موضوع درسی، مستلزم برنامه‌ریزی است. دانش‌آموز به‌هنگام اجرای برنامه‌ی مدون مطالعه، نه تنها تجربه‌های گوناگونی به‌دست می‌آورد، بلکه از این طریق با عادات‌های مطلوب مطالعه و مهارت‌های اثربخش و مفید آن نیز آشنا می‌شود.

مطالعه‌ی اثربخش، توسعه‌ی آن‌گونه از نگرش‌ها و علاقه‌های دانش‌آموزان است که نتیجه‌ی آن اولاً به دوست داشتن فعالیت‌های مطالعه و ثانیاً به تمایل بیشتر دانش‌آموزان برای انجام فعالیت در زمینه‌ای خاص منجر شود. به کلامی دیگر، مطالعه‌ی دانش‌آموز زمانی اثربخش است که او بتواند:

- مطالب را سریع و دقیق بخواند؛
- خوب مشاهده کند، (از حواس پنجگانه بهره بگیرد) و به‌طور مستقیم تجربه به‌دست آورد؛
- مطالب را در گفتار و نوشتار خود به هم ربط دهد؛

● نظریه‌ها را باهم مقایسه کند و به هم پیوند دهد، آن‌ها را تعبیر و تفسیر کند، به ارزیابی اطلاعات پردازد، نتیجه بگیرد و در موقعیت‌های جدید از آموخته‌های خود بهره ببرد.

علاوه بر این گونه نگرش‌ها، علاقه‌ها و توانایی‌ها، مطالعه‌ی اثربخش مستلزم داشتن عادت‌های سودمند است؛ مانند عادت به کار، اندیشوری، همکاری اجتماعی و استفاده‌ی مفید از اوقات فراغت.

چنانچه دانش‌آموزی روش مطالعه‌ی اثربخش را نداند، ممکن است به مطالعه‌ی سطحی روی آورد. در این حالت، او به سبب نداشتن برنامه، هدف و انگیزه‌ی یادگیری، چندان نخواهند کوشید و برای رفع تکلیف، به ناچار مطالب درسی را حفظ خواهد کرد. اگر به این کار عادت کند، هرگز فردی کارآمد و توانمند نخواهد شد و چه بسا که در زندگی از حل ساده‌ترین مسائل روزمره عاجز بماند و با مشکلات زیادی روبه‌رو شود.

این نکته را نیز یادآوری می‌کنیم که گرایش دانش‌آموزان به مطالعه و یادگیری سطحی ممکن است ناشی از مسائل دیگری باشد؛ مانند تکرار خشونت در خانواده، فشار کاری بیش از توانایی بر دانش‌آموز، تنها و بدون برنامه در خانه ماندن، توقع کسب نمره‌ی عالی در همه‌ی درس‌ها، به رخ کشیدن موفقیت هم‌سالان و هم‌کلاسی‌ها، تحقیر و سرزنش دانش‌آموز در جمع، بی‌توجهی نسبت به تلاش و موفقیت دانش‌آموز، ضعیف بودن پایه‌ی تحصیلی و معلومات، تخیلی یا خجالتی بودن دانش‌آموز و...

در چنین مواقعی، معمولاً در دانش‌آموز، نشانه‌هایی از توجه نکردن به یادگیری به چشم می‌خورد؛ مانند پرسیدن سؤال‌های نامربوط، پنهان کردن خود در پشت سر سایر دانش‌آموزان کلاس، بی‌میلی نسبت به انجام تکلیف، حواس پرتی هنگام پاسخ دادن به سؤال‌های معلم، ترس و نگرانی از امتحان، خواب‌آلودگی و بی‌حوصلگی، شیطنت‌های بی‌جا در کلاس و...

کشف این مسائل به وسیله‌ی معلم و کمک به دانش‌آموز برای رهایی از این گونه مشکلات که در کیفیت مطالعه و یادگیری او اثر منفی دارند؛ یکی از صفات برجسته و انسانی معلم است.

و اما برای تقویت مطالعه‌ی اثربخش در دانش‌آموزان و حتی جلوگیری از بروز یا تداوم برخی مشکلات و ناهنجاری‌ها، مطمئن‌ترین روش آن است که بتوانیم دانش‌آموزان را در امر مطالعه فعال و با انگیزه نگاه داریم. زیرا وقتی دانش‌آموزان از مطالعه و یادگیری لذت می‌برند، بسیاری از مشکلات آموزشی آن‌ها از بین می‌رود. به همین خاطر، دانشمندان و معلمان با تجربه، رهنمودهایی را برای مطالعه و یادگیری اثربخش پیشنهاد داده و توصیه کرده‌اند. این رهنمودها را باید بارها در کلاس تمرین و تکرار کرد تا دانش‌آموزان به کار برد آن‌ها، عادت کنند و از مطالعه‌ی سطحی، به این معنا که متن درس را بخوانند و تمام یا بخشی از آن را به خاطر نمره حفظ کنند، دست بردارند. این رهنمودها عبارت‌اند از:

● هدایت دانش‌آموز درباره‌ی کاری که باید انجام دهد، چرا باید انجام دهد و چگونه باید انجام دهد؛ وقتی دانش‌آموز می‌داند چه کاری باید انجام دهد، اهمیت و ضرورت انجام آن کدام است و چگونه باید آن را انجام دهد، از فعالیت خود لذت می‌برد و بیشتر می‌کوشد.

● دانش‌آموز برای مطالعه باید برنامه‌ای منظم داشته باشد. طرز نوشتن برنامه مطالعه و تنظیم هدف و مراحل اجرای آن، باید در کلاس تمرین و تکرار شود تا دانش‌آموز بداند هر مرحله از مطالعه هدف مشخصی دارد و اجرای آن مستلزم صرف مدت زمان معینی است. بنابراین او نمی‌تواند به بهانه‌هایی وقت خود را تلف کند.

● دانش‌آموزان عادت دارند در پاسخ به سؤال‌ها هر آن‌چه را که می‌دانند، بگویند. در این گونه مواقع، معلم باید نمونه‌هایی از سؤال‌ها را تجزیه و تحلیل کند و روش درست پاسخ دادن را به دانش‌آموزان یاد دهد تا آن‌ها بتوانند در جهت مطالعه‌ی مفید و اثربخش پیش بروند.

● محیط و فضای مناسب و آرام، همراه با نور کافی و بدون سروصدا، برای تمرکز فکری و ادامه‌ی مطالعه بسیار ضروری است.

● تسلط بر زبان مادری، کسب مهارت‌های خواندن، قدرت درک مطالب، پایه و اساس مطالعه‌ی اثربخش است.

● دانش‌آموزان در دوره‌ی راهنمایی تحصیلی و به‌ویژه دانش‌آموزان در دوره‌ی متوسطه باید بتوانند در کلاس درس یادداشت بردارند و در مطالعه‌ی فردی راحت‌تر از آن‌ها استفاده کنند.

● پس از پایان مطالعه، دانش‌آموز باید یک بار دیگر یادداشت‌هایش را مرور کند و برای اطمینان از آموخته‌های خود، سؤال‌ها و تمرین‌های کتاب را به دقت پاسخ دهد. مؤثرترین گام در این مرحله، آن است که دانش‌آموز نتیجه‌ی مطالعات خود را به هر شکلی که دوست دارد، (گفتاری، نوشتاری، نمایشی، عملی و...) ارائه دهد و ثابت کند که تلاش او مفید بوده است. در این صورت او از آن‌چه آموخته است خوشنود و راضی می‌شود و احساس موفقیت می‌کند.

سردبیر